

تورک یوردی

ناشری : تورک یوردی

صافی ۱۰

مدیری : آق چوره اوغلی یوسف

ییل ۳

۲۳ کانورتانی ۱۳۲۹

وامبهری نك اثرلری

واثرلرنده توركلره نظری

۲

متوفی وامبهری نك عمومیتله مسلمانلر حقنده کی فکرلری « شرق اخلاق و عاداتی لوحه لری » عنوانی اثرنده، خصوصیتله توركلر حقنده کی فکرلری ایسه « اورته آسیا احواله دائر » عنوانی اثرنده محردر . وامبهری عمومیتله مسلمانلردن بحث ایدرکن ده اك چوق استانبول و آناتولی توركلری کوزی اوکنده طوتار، عرب، فرس و کورد ایکنجی پلانده قالیر. وامبهری نك مسلمانلره نظری آ کلامق ایچون ، بعض مطالعه لری عیناً نقل ایده جکز .

وامبهری ، مسلمانلرده عائله معیشتنه دائر شویله دیر : « شرق اهالیسنك (وامبهری شرق اهالیسی و شرقیلر دیدیکی زمان یالکمز مسلمانلری مراد ایدر، هند و چینیلری بو تعبیرینه ادخال اتمز .) عائله معیشتی ، اوروپالیرك قابنده دائما کوتو برناتیر براتمه در. شرقده عائله افرادی بربرینه صوئوق و ییباچی بولنورلر ؛ آرا لرنده صیجاقلق و صمیمت هیچ یوق کیدر . غربك آجیق ، صیجاق و بك ذوقلی عائله حیاتی ، شرقده بر طاقم پرده لر آلتنه کیزلنمشدر . شرقلی ، ایچنده کی اوراق دوشونجه لری خارجه دویدورماق ایچون قومقومه کی کلیدی بولنور . چوجوقلر ، بابالری نك اوکنده « متواضع » بولنمه یه مجبوردرلر . شرقك « تواضع » تسمیه ایتدیکی خصلت ، بر آدمك دیگر آدمه قارشى یالکمز قورقو حسیله احترامکار کورینه رك کندیسنی اونك اوکنده خوار و ذلیل بولندیرمه سیدر . چوجق ، باباسندن قورقدینی ایچون ، اونك ، قارشیدسنده « ادب » دینلن بر طاقم مراسمه رعایت ایدر . حالبوکه آنا ، چوجق ایچون بابا کی قورقچ اوله مادیغندن ، اونك اوکنده ادبسنز لکدن چکنمز ؛ چوجق آنا نك سوزینی دیکه مز ، عناد ایدر . شرقیلرک چوجقلقدن اعتباراً بویله تربیه کورملری اونلره یالکمز جزا قورقوسیه ادب لری طاقنمق ، حر و سربست

براقلاقلری ، دایاقدن امین بولندقلری آندە هیج برشیدن چکنمه مک اعتیادی
ویرمشدر .

« قوجه سنه قارشى هیج برحس محبت طویمايان شرقلی قادین ده ، قوجه سی
اوکنده اظهار محبت ایدر ، لکن اونی « جهنم » عذابى قورقونماسه ، قوجه سنه
صداقتسزلکدن ده چکنمز . خدمتجیلر ، افندیلرینی اصلا سوزلر . بویوجک
عائله لرده ، عائله رئیسلى اؤک امور اداره سنى وکیلخرجلره براققده درلر .
وکیلخرج افندیسنه اوزون برکاغده یازیلش مصارف بوصله سنى هرش ایتدیکی
زمان ، افندی دایما پک درینلردن کلن بر « اوف » چکر . چونکه افندی ،
بوصله ده یازیلان مقدارک اوچده ایکیسی اویدرمه اولدیغنى پک آبی بیلیر . اون
سنه در قوناغنده خدمت ایدن وکیلخرجک منادی خیاتی اوکا مجهول دکلدر :
وکیلخرج ماهیه ایکیوز اللى غروش معاش آلدینی حالده افندیسنک کوزی اوکنده
هر آي بیک غروشدن فضله مصرف طوتار . بونلری هب کورن ، بیلن افندی
ایسه کویا کنديسچون بونک اوکنه کچمک ایچون هیج برچاره یوق ایمش کبی
« آم و اوف » چکمکدن باشقه برشی یایماز ! ایشته شرقده او و عائله حیاتی بویله در .
« بو حال ، عائله ده بویله اولدیغى کبی ، مملکت اداره سنده ده باشقه دورلو
دکلدر : بشیوز غروش آیلق آلان تورک ویا ایران مأموری بیک غروشدن
فضله خرجار . زراعتی تجارتی اولمایان مأمور افندیسنک فضله مصرف هانکی
وارداتله قاپاندیغنى تورک سلطانی ده ، ایران شاهی ده پک اعلا بیلیرلر ، فقط
برشی یایمازلر . چونکه بوتون عائله ، مملکت و افراد آره سنه کپروب کوک صالمش ،
عادتا طبیعت حکمنه کچمش بو فنا عادتلرک اوکنی آله به قالمقیشمقدن فئالق
چیقه بیلیر . عثمانیلر « دولتک مالی دگیز ، بیهین دوموز » دیرلر . بونوع خرسزلق
شرقلینک روحنه سیگمشدر .. »

« .. شرق عائله سنک حیاتی فایت قسوتلیدر ، شرق عائله سی بکا غریبک
یکنسق ، سکونتپرور و قسوت انکیز مناستیر حیاتی خاطر لایبر . غریبک « عائله
سعادتى ، شرقده مجهولدر . »

مسلمان قادینلرینه دائر وامبه ری شویله یازیور : « مسلمانلرک آشانی

صنّفنده قادینلارک موقعی ، اوروپانک عین صنفنده کی قادینلارک موقعنند فنا و آشای دکلدر . حتی انکلتزه ضابطه سی ، بلنکه شرق قاضیسنند دهازیاده ، قاریلری دوکن قوجهلرله اوغراشمق مجبوریتده بولمقده در . لیکن یوقاری صنفلره جیقیلجه ، شرق ایله غرب قادینلغنک آرمسی یک جوق آجیلیر . فقط بوتفاوتی شرق قادیننک فطرتنده آرامق حقسنزاق اولور : شرق قادیننی ، غربده کی همشیره سنند آشای بولندیرن سبب اصلی ، غایت جاهل ، هر درلو تربیه عقلیه و ذهنیه دن محروم بر اقلمش اولماسیدر .

وامبهری ، اسلام مدرسه لرینک اولکی حیاتی اوزون اوزادی به آکلاتقدن سوکره ، ۱۹نجی عصر مدنیتک یواش یواش اولوش و قاراکلق اوطلرده نفوذ ایتمکده اولدیغنی ، چونکه استانبولده صوفتلرک طرز حیات و اصول تدریسن خوشنودسنزقلرینی اظهاره باشلادقلرینی سوبلیور . مدرسه لر حقنده کی مقاله نك نهایتلرینه طوغری ، بر شرقینک علمی آرتدینی نسبتده یازیسی و سوزی آکلاشیلماز برحاله کلدیکنی بیان ایله دییورکه : « شرقده علما صنفی عوام صنفندن اصل آردایدن صفت ، اولکیلرک اوز آنا دیللرینی ایکنجیلر آکلایامیه جق بر معما شکلنه صوقوب یازا بیلمه لریدر . بویله بر هیأت اجتماعیه ده علم ناصل انتشار ایده بیلسین ؟ » و عینی فکرینی دوام ایتدیورکه : « دیللی ، یازیلی خلق آکلایه جق کی اولمادجه تورکلرک معارف ایشلرندن فائده لی هیچ بر نتیجه چیقاماز . » دییور .

« شرق اخلاق و عاداتی لوحه لری » کتابنک « مسلمانلرده تیپلر » عنوانلی فصلنده ، وامبهری عثمانلی تورکلرینک تیپلرینی شویله آکلایور : « تورکیه ده بر آزاوته بری او قویوب بر مأموریت یاقالایان بک و افندیلر ، اصل عثمانیلردن ، یعنی آناتولی تورکلرندن بوسه بوتون باشقه درلر : مأمور بک و افندیلر تمام اوروپالیرجه کینورلر ، یالکز باشلرنده کی فس اونلری فرنکلردن آیریور . بو « ممتاز » صنفده ، اصل تورکک طبیعت و اخلاقی اصلا قالماشدر ؛ بونلر تماماً بوزولمشلردر . بونلر هیچ بر درلو اخلاقه رعایت ایتزلر ، ایمانسزدلر ، وطن سومک ، ملیت سومک کی نجیب حسلردن بونلرده زره

بیله یوقدر . بونلر چوجقلقلرندن باشلایدرق ، تملی نفاق ، خیانت ، فساد و فتنه اولان برصنف خلق ایچنده تربیه کوروب بویورلر . روحلری یوکسه لئوب ، منوی ذوقلر طاندیره جق علوی طویغولردن تماماً محروم اولدقلری ایچون ، یالکیز جسملری ایله یاشایورلر و حیانت بوتون لذتی یالکیز کیف و صفاه بویورلر: بونلر عشرت و سفاهت مجلسلری ، قولایقله آله کچیریله جک نروتلری آرارلر و بولورلر ؛ دین و یادیکر اخلاقی بر قانونه تابع اولسادقلرندن ، حقیقی مدنیتدن بیخبردرلر: بو بکلر غربی اوروپا مدنیتندن یالکیز البسه آلابیلمشلدور . کندیلری اسلامک دینی و اخلاقی قواعدندن آزاد ایتدکلری ایچون ، صرف هوسات حیوانیه لرینه ویریلشلدور . بونلرک بوتون ایدم آللری ، کندیلرینک شخصی منفعتلری تأمیندن عبارتدر ؛ و بوکا وصول ایچون هیچ بر شیدن ، اک آلیقی انزیه لردن بیله چکنمز لر . - ایشته تورکیه یی بوکون اداره ایدتلر ، تورکیه نک مقدراتی بوکون اللرنده طوتانلر [کتاب ۱۸۷۶ تاریخده طبع اولمشدر ؛ و وامبه رینک مشاهداتی سلطان عبدالعزیز دورینه عاتدر] ایشته بو نوع تیلره منسوبدرلر .

« لیکن عوام ، یعنی آناتولی تورکلری ، بو بک و امیدلرک تماماً عکسنه در : آناتولی تورکلری اسکی دنیا اقوامنک آره سنده اک یوکسک موقعی طوتارلر . عموم تورکلرده کوریلن علو جناب ، علوهمت ، سفوت روح ، مسافر پرورلک بولرده غایت یوکسک بر درجه یی بولمشدر . لیکن حکومتنک نامتاهی ظلمی ، باشمز آیاقمز اداره سی سیئه سیله زواللی آناتولی تورکیده کنده یی محو اولمه یه ویاخود دائمی مظلوم و مقهور یاشامه یه محکوم صانیبور : هر بلرده اولان حس و غرور ملی آناتولی تورک کویلیسنده یوقدر . »

وامبه ری « اورته آسیا احواله دائر » عنوانلی کتابنده تورک - تانار اقوامنک هیأت عمومیهنندن بحث ایدرک دیورک: « اوروپا بلر تاریخ عمومی و اتنوگرافیا نقطه نظرندن تورک - تانار قوملری تدقیق و تفتیش ایتلیدرلر . دورلو اسملره زمان زمان ظهور ایدم رک دنیایی آلت اوست ایدن ، تاریخک مجراستی دکشیرن بوقوتلی ملتنک تدقیق یالکیز تاریخ عمومی نقطه نظرندن دکل ، اوروپانک خصوصی

تاریخی نقطه نظرندده فوق العاده اهمیتیدر . تورک قومی اوروپا ایله پک چوق مناسبتلرده بولندی . بو بویله ایکن اوروپا لیرک، بومعظم قومک احوالی وضوح و صراحتله بیلمیه رک ، هون ، آوار ، قومان ، اوستریغور ، بولغار ، خزار ، تاتار الخ... دیه یاد ایتدیکی تاریخی جمعیتلرینه دأثر غایت مبهم، سیدلی و ناقص معلوماتی ایدیخمله اکتفا ایله مه سی شایان تعجیدر .

« اورطه آسیاده کی تورک قبیله لری بوکون بیله ، قدیم بابالرینک اسکی اوروپا تاریخلرنده یازیلوب قالمش حیاتلریخی سورمکده درلر . اونلرک طبیعت و اخلاقی ، اونلرک طرز معیشتلری ، اونلرک اجتماعی نظاملری حالا دوام ایدیور: اوروپائی باشند باشه اورکوتن هون خانلرینک کچه یوردلری ، بوکون اورته آسیا وسبریاده محافظه اولمقده در . آتیلا نیک شخصیتی ، بلکه چنکیز و تیموردن دها متبارزدر؛ لکن بوتاریخی شخصیتلر بربرندن پک آز فرقلیدرلر . اورته آسیا و تورکستاندن بوکوزده تیمور ، چنکیز و آتیلا کی قهرمانلر تورمه بیلیر ؛ اونلرکی آرقه لرینه بر قاج یوز بیک خلقی طاقوب ، اوکلرینه راست کن اقوامی ، قار کوره رکبی کوره یوب قاره دکزک قیلرینه قدرکله بیلیر؛ بوکاشمدیلک اوروپا مدینتدن اورولمش قالین سد مانع اولمقده در .

« تورکستان کوچه لرینک سهجیه لری، ایکی بیک سنه دنبری هیچ دیکشمه مش دینلسه چوق مبالغه ایدیش اولماز . واقعا بورالره عربلر ، ایرانیلر ، حتی اوروپا لیر نفوذ ایدهرک ، بعض تاثیرات اجرا ایتشاردر ؛ لکن بوتأثیرلر ، چین ایچندن شمالی سبریا به ، آلتایدن بحر سفید حوضه سنه قدر یایلمش بویوک تورک ملتک طبیعت ، اخلاق ، دیل و قیافتی دیکشمه دیرمه بیله جک قدر شدتلی اولامامشدر : تورک دیکشمه مشدر . وقتيله تاریخ بشریتی اراده سنه رام ایدن بو معظم و بهادر قوم ، بوکون کوزیمزک اوکنده کنیش آسیا به اوزانمش یاتیور . بز ، اوروپا لیر ، اونک تاریخی ، اتنوغرافیا سنی ، دیانی ، طبیعتی ، حیات و معیشتی اوکر نیک ایچون چوق غیرت و همت صرف ایتلی بز . »

احمد زکی ریلدی - ت . ی .